

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

Л.М. Михайлова

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри педагогіки та психології

Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

У статті аналізуються наукові підходи до розуміння компетентнішого підходу в освіті; пропонуються до розгляду види компетенцій, що формуються в особистості в процесі естетичного виховання.

Ключові слова: естетичне виховання, молодь, компетентніший підхід.

На зламі тисячоліть в освіті спостерігається комплекс досить складних та важливих проблем, зумовлених динамічністю науково-технічного прогресу, соціально-економічних перетворень та соціокультурних змін, що спричиняють процеси модернізації освіти як соціального інституту. Аналіз загальних проблем, що існують у сучасному світі, зокрема в українському суспільстві, дає підстави для висновку про їх здебільшого суб'єктивний характер, оскільки докорінна причина кризового стану міститься в самій людині, рівні її свідомості й розвитку внутрішнього світу. Як вважають сучасні науковці – педагоги, психологи, соціологи – вирішення існуючих проблем має комплексний характер і залежить як від змін у підходах до виховання, участі всього прогресивного людства у створенні сприятливого соціокультурного середовища, так і від активності самого індивіда.

Сучасна педагогічна наука знаходиться в пошуку нових технологій навчання й виховання підростаючого покоління, пропонує зміни в змісті предметів і в структурі навчальних планів, доводить необхідність гуманізації й гуманітаризації освітньої галузі як однієї з пріоритетних у формуванні нової людини, яка, на думку, О.Білоруса, має відчувати відповідальність не лише за своє життя, а й за те, що відбувається на планеті [1, 34]. Проблеми гуманізації і гуманітаризації освітньої системи приділяли увагу чимало вітчизняних учених і практиків, а саме: О.Балл, І.Бех, С.Гончаренко, В.Кремін, Ю.Мальований, О.Олексюк, П.Щербань. Більшість із них пов'язують цей процес із розвитком компетентної молоді через прилучення її до неперехідних вічних цінностей, якими є Краса, Добро, Любов, культура й мистецтво. На думку багатьох учених (Н.Бібік, І.Єрмаков, Г.Несен, М.Рижаков, Л.Сохань та ін.) освіта сьогодні має забезпечити входження людини в соціальний світ та її продуктивну адаптацію в ньому, тому виникає необхідність звернутись до поняття “компетенція/ компетентність” як сукупності мотиваційно-ціннісних та когнітивних складо-

вих. У сучасних умовах існування й розвитку соціокультурної інтеграції, взаємовпливів і взаємодій різних за своєю духовною основою культур виникає потреба визначити механізми реалізації компетентнішого підходу в естетичному вихованні учнівської молоді.

Отже, метою статті є: розглянути основні компетенції, які мають бути результатом естетичного виховання школярів підліткового віку. Виходячи з цього основними її завданнями є: розглянути існуючі наукові підходи до розуміння понять “компетенція / компетентність”, “компетентніший підхід”; з'ясувати, які компетенції мають бути результатом естетичного виховання учнівської молоді, розкрити їх зміст; означити найбільш доцільні методи та форми роботи щодо формування естетичних компетентностей особистості.

Довгі роки у радянський та післярадянський періоди в освіті існувала “ЗУН – парадигма результату” (І.Зимняя), яка включала ієрархію знань, умінь та навичок, методик їх формування, контролю й оцінки. На сучасному етапі трансформація змісту освіти насамперед визначається принципово іншим підходом до його відбору і структурування, що має залежати від кінцевого результату освітнього простору: набуття учнями компетентностей. Компетентніший підхід в освіті розробляють В.Байденко, В.Болотов, П.Борисов, Б.Ельконін, І.Зимняя, Т.Іванова, Є.Коган, В.Лаптев, О.Лебедев, О.Ленська, Л.Луценко, Г.Подчалімова, Н.Селезньова, Ю.Татур, І.Фрумін, С.Шишов, які здебільшого розуміють під цим поняттям спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей, що пов'язано з переходом світової спільноти до інформаційного суспільства, глобалізацією всіх сфер його життєдіяльності. У цих умовах пріоритетним в освіті стає формування особистості, здатної жити в полікультурному світі, впливати на соціокультурні процеси, бути успішною, наділеною компетентностями, які, на думку вчених, є “тими

індикаторами, що дозволяють визначити готовність учня-випускника до життя, його подальшого особистісного розвитку й до активної участі в житті суспільства” [8, 7]. М.Рижаків зазначає, що є сенс говорити про компетентність лише тоді, коли вона виявляється в конкретній ситуації і включає мобілізацію знань, умінь і способів поведінки: “нереалізована компетентність, будучи потенцією, не є компетентністю” [8, 21].

За визначенням експертів країн Європейського Союзу, поняття “компетентність” слід розглядати як здатність ефективно й творчо застосовувати знання та вміння в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми. Певний час серед науковців не існувало єдиної думки, що вважати за компетенцію, а що за компетентність. Дотримуючись поглядів провідних учених (Л.Алексєєва, І.Зимня, Н.Кузьміна, А.Маркова, Л.Петровська та ін.), ми будемо вважати, що компетенції – це деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, алгоритми дій, цінностей та відносин людини, котрі надалі виявляються в компетентностях особистості – її діях, учинках, спілкуванні. Отже, компетентність характеризує міру включення індивіда в активну діяльність, здатність ефективно розв’язувати конкретну ситуацію, мобілізуючи при цьому знання, уміння, досвід, поведінкові відносини та цінності. На перший план виходить категорія “здатності до дії” як уміння використовувати знання в практичній діяльності.

Ще й до сьогодні відбуваються дискусії з приводу того, які компетенції вважати ключовими для молоді людини, яка виходить у життя. Об’єднання їх у групи з погляду різних позицій неоднакове, оскільки складність і масштабність нових викликів ХХІ століття ставить перед людиною нові завдання. Ключові компетенції змінні, мають рухливу структуру і залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі. На думку деяких учених, систему компетентностей в освіті складають: ключові компетентності, які можна визначити як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, культуродоцільні види діяльності щодо ефективного розв’язання відповідних проблем; загальногалузеві – набуваються учнем упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі в усіх класах загальноосвітньої школи; предметні – утворюються під час вивчення учнем певного предмета в усіх класах загальноосвітньої школи.

Зокрема, Радою Європи визначено п’ять основних компетенцій, якими мають бути озброєні молоді європейці:

- політичні й соціальні (здатність брати на себе відповідальність, вирішувати конфлікти ненасильницьким шляхом, підтримувати й розвивати діяльність демократичних інститутів);
- компетенції, пов’язані з життям у полікультурному суспільстві (прийняття культурних розбіжностей, здатність жити разом із людьми інших національностей, мов, релігій);
- комунікативні компетенції (успішне володіння усною та письмовою комунікацією);
- технологічні компетенції (вміння користуватися технічними засобами для отримання необхідної інформації, здатність до її критичного оцінювання);
- здатність вчитися упродовж життя в контексті як професійного, так і соціального життя [11,11].

Компетентнісний підхід орієнтується на кінцевий результат освітнього процесу та спрямовується на формування в школяра готовності ефективно зорганізувати внутрішні (знання, уміння, цінності, психологічні особливості) і зовнішні (інформаційні, людські, матеріальні) ресурси для досягнення поставленої мети. За визначенням Ісака Фрузіна, компетентнісний підхід – це спроба дати відповідь на запитання, чому і як навчати. В освіті компетентнісний підхід реалізується як ключові компетентності; загальні предметні вміння; прикладні предметні вміння; життєві навички [9]. Отже, *компетенції* – це інтегрована цілісність знань, умінь і навичок, що забезпечують здатність людини здійснювати практичну діяльність. Притаманність особистості важливих компетентностей сприятиме орієнтуванню в сучасному суспільстві, інформаційному та соціокультурному просторі, здобутті освіти протягом життя, професійному розвитку та самовдосконаленні.

Особливий зміст і характер зазначена проблема набуває на зламі епох, у перехідні періоди суспільно-історичних змін. У нових соціокультурних умовах набуває актуальності естетичне виховання, оскільки, по-перше, воно тісно пов’язане з моральним вихованням, адже краса є своєрідним регулятором людських взаємин, завдяки красі людина тягнеться до добра (якого сьогодні не вистачає в людських стосунках), по-друге, гармонізує й розвиває всі духовні здібності людини, необхідні як у творчій діяльності, так і в міжособистісному спілкуванні; по-третє, в процесі естетичного виховання відбувається формування й розвиток емоційно-чуттєвої сфери та “естетичного мислення” (Б.Ананьєв, В.Асмус, Л. Божович, Л.Виготський, С.Гольдентрихт, М.Гальперін, І.Джидарьян, О.Запорожець, І.Зязюн, І.Кон, Л.Левчук, О.Лєонтєєв, В.Лутаєнко, С.Рубінштейн, П.Якобсон),

що стає підставою для реалізації найважливіших компетентностей (культурологічної, інформаційно-комунікативної, художньо-естетичної, мистецтвознавчої).

В основу естетичного виховання школярів покладено ядро художньої культури – мистецтво як унікальна форма суспільної свідомості, що сприяє духовному розвитку й удосконаленню внутрішнього світу людини. Про значення мистецтва в естетичному розвитку особистості відомо ще з часів Античної Греції – філософські й літературні доробки, культурологічні та історичні пам'ятки вказують на його провідну роль у вихованні гармонійно розвиненої людини. Як зазначає В.Лутаснко, мистецтво “розвиває передусім естетичний бік мислення”, а “естетика мислення прямо пов'язана зі ступенем участі людини в художній творчості й сприйняттям її наслідків” [4, 214]. У вітчизняній педагогічній науці мистецтво розглядається як засіб гармонізації внутрішнього світу особистості, що здійснює вплив на її ціннісні орієнтації (Н.Дмитрієва, Є.Квятковський, Б.Ліхачов, Л.Масол, Б.Неменський, Б.Юсов та ін.).

На початку третього тисячоліття світова культура являє собою різнобарвну палітру національних культур, їх регіональних складових та міжнародних художніх рухів. Культура XXI ст. уявляється як світовий інтеграційний процес, де відбувається змішання різних етносів та культур. При цьому виявляється прагнення кожної нації зберегти свої національні цінності, традиції, етнічну ментальність. В результаті людина в сучасній соціокультурній ситуації знаходиться на межі культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння та поваги культурної ідентичності інших людей. Не можна не враховувати все більш широкого розповсюдження й впливу на молодь масової культури, яка не має чітко визначених національних коренів, що сприяє послабленню, а інколи й руйнуванню культурних традицій. Отже, можна припустити, що взаємодія загальнолюдської, етнічної та масової культури стане її характерною рисою культурного буття людства у XXI сті.

У свою чергу, сучасний український соціокультурний простір відзначається різнобарвністю, в ньому разом із національним мистецтвом знаходять своє місце твори західних і східних митців, спостерігається падіння духовної культури завдяки розповсюдженню позбавленої естетично-моральних цінностей літератури, кіно- і відеофільмів, спрямованих на читача й глядача з нерозвиненим художньо-естетичним смаком. Це змушує педагогів шукати шляхи залучення молоді до високохудожньої спадщини людства, формування в неї естетичних ціннісних орієнтацій на підставі знайомства з зр-

ками світової літератури, музики, пам'ятниками архітектури, скульптури, живопису тощо.

Науковцями Інституту проблем виховання АПН України було розроблено й запропоновано у зв'язку з цим навчальний курс для старшокласників “Художня культура”, мета якого полягає в особистісному художньо-естетичному розвитку учнів, формуванні в них світоглядних орієнтацій і компетентностей у сфері художньої культури, вихованні потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні у процесі опанування цінностями української і зарубіжної культури [10, 184]. У навчальному процесі мистецтво активізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє розвитку їхньої інтелектуальної сфери, пробуджує творчу активність. Завдяки знайомству з кращими досягненнями художньої культури Індії, Китаю, Японії, країн Західної Європи старшокласники через діалогічне спілкування відчують “дух” культури, усвідомлюють її особливості, поринають у внутрішній світ митця – це дозволяє розвинути в них культурологічне бачення, вміння слухати й сприймати думки іншого, проявляти терпимість, поважно ставитись до своєї та культур інших народів, до загальнолюдських цінностей, що загалом сприяє розвитку їхньої культурологічної компетентності й духовному зростанню. Мистецтво відтворює найрізноманітніші моделі людського спілкування. Знайомство з цими моделями закладає основу комунікативної ерудиції особистості. Володіючи певним рівнем комунікативної компетентності, індивід стає персоніфікованим суб'єктом спілкування. Це означає не тільки вміння адаптації до ситуації, але й уміння організувати особистісний комунікативний простір і здатність вибрати індивідуальну комунікативну дистанцію.

Досвід спілкування посідає особливе місце в структурі комунікативної компетентності особистості. З одного боку, він соціальний і включає інтеріоризовані норми й цінності культури, з іншого – індивідуальний, оскільки ґрунтується на індивідуальних комунікативних здібностях і життєвих подіях. Динамічний аспект цього досвіду складають процеси соціалізації й індивідуалізації, реалізовані в спілкуванні, що забезпечують соціальний розвиток людини, а також адекватність її реакцій на ситуацію спілкування та їх своєрідність. Як зазначають Л.Масол, Н.Миропольська, організація навчально-виховного процесу в межах курсу “Художня культура” виходитиме з позиції, що розуміння мистецтва – це творчий процес співпереживання та інтерпретації образів, який носить активно діалогічний характер. Саме “діалог культур” дає змогу особистості не тільки прилучитися до вітчизняних і загальнолюдських цінностей, а самовизначитися в світі культури, включитися в її творення, удосконалюючи насамперед влас-

ний духовний світ [10, 185]. Під терміном “діалог”, зазначає Л.Масол, розуміється не просто розмова, а ланцюжок вербальних і невербальних спілкувань між педагогами й учнями на основі обміну особистісними духовними цінностями [5, 4].

Крім цього, для формування інформаційно-комунікативної компетентності необхідне мотивування учнів до самостійної навчальної роботи. Це передбачає більш широке використання нетрадиційних форм уроків (рольових ігор, проблемних дискусій, творчих завдань). Одним із перспективних методів, особливо для старших підлітків, є проектна діяльність, яка являє собою синтез навчально-пізнавального, творчого та ігрового процесу. Її обов'язковою умовою є розробка плану щодо досягнення кінцевого результату, визначення проміжних етапів (концепції, мети, завдань, ресурсів), шляхів реалізації. При цьому навчальна проектно-дослідницька діяльність має бути орієнтована не на науковий результат (хоча його також слід передбачити), а на розвиток інтересу до творчої роботи, стійкої мотивації учнів до самостійного пошуку, аналізу різноманітної інформації, вмінню працювати з текстом (виокремлення головного, обробка, презентація у формі есе, реферату, рецензії, конспекту, плану, публічного виступу), а як кінцевий результат – активізації особистісної позиції учня.

Опанування й оцінка творів мистецтва вимагають художньої та естетичної освіченості, чітких уявлень про природу художніх цінностей, про критерії достоїнства твору. Набути цих умінь і навичок можливо тільки через залучення до багатств художньої культури. Адже художньо-естетична компетентність передбачає розвиненість художніх інтересів, смаків, потреб, ідеалів та естетичних ціннісних орієнтацій у галузі мистецтва, художньо-образного мислення, опанування мовами різних видів мистецтва, здатність бути слухачем, глядачем, читачем і творцем, вміння сприймати, інтерпретувати та оцінювати художні твори, висловлювати особистісне ставлення до них, аргументуючи свої думки та оцінки, готовність використувувати отриманий досвід у самостійній

творчій діяльності. Формування цієї компетентності досягається завдяки реалізації ідеї інтеграції. Впровадження в шкільну практику комплексу видів мистецтв дозволяє розширити асоціативне мислення учнів, збагатити їхнє суб'єктивне художнє світосприймання і світовідчуття, створити умови для розвитку сенсорної, емоційної та інтелектуальної сфер [2, 2]. Для цього можна скористатися такими формами роботи, як: “вернісаж”, музично-літературна композиція, заочна подорож, сюжетно-рольова гра тощо. Інтеграція різних видів мистецтва дозволяє формувати й розвивати найвищий рівень вібрації почуттів людини, які, синхронізуючись, здатні надихати її на збагачення навколишнього світу творенням краси.

Культурно-виховна місія мистецтва полягає в тому, щоб розширити коло спілкування й духовний просторі кожної людини, доповнити її реальне спілкування з уявним – героями художніх творів, а через них – з їх творцями, осягати культурний смисл різних віків, творчість народів та окремої людини. Однак здійснення цієї місії мистецтва можливе, якщо зміст і форма художнього твору сприймаються адекватно, для чого необхідно мати уявлення про специфічні засоби художньої виразності, критерії художньої досконалості, види та жанри мистецтва, що загалом складають мистецтвознавчу компетентність.

Отже, спрямовуючи зусилля на формування предметних компетентностей в ході роботи за курсом “Художня культура”, спрацюють психологічні механізми, результатом дії яких є розвиток естетичної свідомості школяра, що виявляється в умінні диференціювати твори мистецтва, оцінювати їх за критеріями художньої досконалості, відбирати саме ті, що збагачують внутрішній світ людини. Метою подальших досліджень цієї проблеми має бути визначення психолого-педагогічних та організаційно-педагогічних умов, що сприятимуть реалізації компетентнішого підходу в закладах освіти, вивчення психологічного механізму, який діє в процесі перетворення компетенцій на особистісні компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білорус О.Г. Загрози, виклики та імперативи глобалізації світового розвитку // Наука та наукознавство. – 2001. – № 3. – С.24-36.
2. Гайдамака О. Інтегративна мистецька освіта – крок у майбутнє // Мистецтво та освіта. – 2006. – № 4. – С.2-4.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С.35-37.
4. Лутаєнко В.С. Естетика мислення. – К.: Мистецтво, 1974. – 243 с.
5. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 1. – С.2-5.

6. *Нафанец Е.А.* Основы формирования эстетических ценностей у учащихся многопрофильного лицея // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Зб. наук. пр.* – Луганськ: Вид-во Східноукраїнського нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. – С.171-180.
7. *Олексюк О.* Духовний потенціал мистецтва // *Мистецтво та освіта.* – 1996. – № 2. – С.2-6.
8. *Рыжак М.В.* Ключевые компетентности в стандарте: возможности реализации // *Стандарты и мониторинг в образовании.* – 1999. – № 4. – С. 45-49.
9. *Фрузин Исак.* Компетентностный подход как естественный этап обновления содержания образования. – EUREKANET.RU.
10. *Художньо-естетичний цикл:* Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи. – К.: Перун, 2005. – 63 с.
11. *Hutmacher Walo.* Key competencies for Europe // *Report of the Symposium Bern, Switzerland 27-30 March, 1996.* Council for Cultural Co-operation (CDCC) a // *Secondary Education for Europe Strasburg, 1997.*

Стаття надійшла до редакції 17.03.2009 р.